

الزامات نقش گفتگو در تحکیم بنیان خانواده با نگاه به سبک زندگی رضوی (یک مطالعه کیفی)

محمد شریفانی^۱

نسرين علوی نیا^۲

طیبه زارعی^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۱۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۱۵، صفحه ۴۰ تا ۵۶ (مقاله پژوهشی)

چکیده

خانواده به عنوان مهم‌ترین نهاد اجتماعی، زیر بنای زندگی فردی و شخصیت انسانی است که تحکیم آن مورد توجه ادیان و مذاهب مختلف و مورد پژوهش اندیشمندان متعدد است. از مهم‌ترین عوامل تحکیم بنیان خانواده گفتگو میان اعضای آن است که تحقق آن مستلزم فراهم‌بودن الزامات متعدد و استفاده از تعالیم دینی مانند سیره رضوی است. بدین جهت هدف از پژوهش حاضر شناسایی الزامات نقش گفتگو در تحکیم بنیان خانواده با توجه به سبک زندگی رضوی است. روش پژوهش کیفی با رویکرد پدیدارشناسی و تحلیل مضمون می‌باشد که از مشاوران خانواده و اساتید دانشگاه به شیوه نمونه‌گیری قضاوتی، نظری و هدفمند با الگوی گلوله برفی انتخاب شدند. نمونه مورد مطالعه با توجه به اشباع نظری داده‌ها ۱۲ نفر انتخاب شد و اطلاعات از طریق مصاحبه‌های نیمه ساخت‌یافته جمع‌آوری گردیده است. تحلیل اطلاعات با الگوی کلازی (۱۹۷۸) انجام شد. پس از جمع‌آوری اطلاعات، مفاهیم و جملات کلیدی مصاحبه‌ها استخراج و مضامین اصلی کشف شد. این مضامین با توجه به سیره رضوی شامل ۴ مضمون اصلی مقدمات و شرایط، فنی و فرآیندی، ابعاد گفتگو و پیامدها هستند. نتایج پژوهش بیانگر این است که سیره رضوی سرشار از نکات و مفاهیم اخلاقی و اجتماعی است که زمینه‌ساز شکل‌گیری و تقویت گفتگو میان اعضا از یک سو و تحکیم بنیان خانواده از سوی دیگر است و می‌تواند به عنوان الگویی کاربردی یاری‌گر تحکیم خانواده‌ها گردد.

کلیدواژه‌ها: الزامات گفتگو، تحکیم بنیان خانواده، سبک زندگی رضوی، پدیدارشناسی کلازی.

۱. دانشیار دانشکده الهیات، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران: sharifani40@yahoo.com

۲. مدرس گروه معارف اسلامی، واحد داراب، دانشگاه آزاد اسلامی، داراب، ایران: na.alavinia@yahoo.com

۳. استادیار گروه معارف اسلامی، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران:

t.zareie18@gmail.com

درآمد

یکی از محیطها و ساحت‌هایی که باید‌ها و نبایدهای آن بسیار حائز اهمیت است، خانواده می‌باشد که نحوه تعامل زوجین در خانواده و تحکیم بنیان خانواده به عنوان یک نهاد اجتماعی مقدم بر شکل‌گیری سایر نهادهای اجتماعی دیگر است و این بدان علت است که زندگی اجتماعی و بقا و تداوم نسل به جز با شکل‌گیری کانون خانواده و ایفای کارکردهای مختلف آن ناممکن است (ایرانی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۸).

تحکیم بنیان خانواده از آن‌جا حائز اهمیت است که خانواده نهاد اصلی جامعه بشری و محمل فرهنگ‌های گوناگون است و پیشرفت و توسعه جوامع و یا عقب‌ماندگی و توسعه‌نیافتگی جوامع وابسته به رشد و یا تنزل این نهاد است. همانطور که اولین شرط داشتن جامعه‌ای سالم، پویا و موفق، سلامت و پایداری خانواده است؛ تمام دستاوردهای علمی و هنری بشر در سایه وجود خانواده‌های سالم و بنیان‌دار پدید آمده است (حسن‌زاده، ۱۳۹۵: ۴۶).

در آیات قرآن و روایات معصومین (ع) به جایگاه خانواده بسیار توجه شده است. آنگونه که در سیره رضوی نیز به اهمیت و نقش خانواده و انتخاب همسر و ازدواج توجه شده و ایشان در مناسبت‌های مختلف در این باره نکات و دستوراتی را بیان فرموده‌اند. به عنوان مثال به تعبیری از امام رضا (ع) اگر ازدواج که یک سنت الهی است، وجود نداشت، باز انسان به آن عمل می‌کرد و به آن رغبت نشان می‌داد تا از این طریق از نیکی با خویشان و پیوند با بیگانگان و نزدیک شدن قلب‌ها و دیگر فواید آن بهره‌مند گردد (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۵: ۳۷۴).

امام رضا (ع) محبت و نیکی را در همه حالات و ارتباطات ضروری می‌دانستند و در رابطه با خانواده آن را بیشتر توصیه نموده‌اند و در این رابطه بیان داشته‌اند: «اگر نسبت به کسی محبتی و دوستی دارید آن را آشکار کنید، زیرا اظهار دوستی نیمی از خردمندی محسوب می‌شود و در خانواده لازم است زن و شوهر عواطف خود را در خصوص یکدیگر آشکار سازند» (اربلی، ۱۴۰۵، ج ۲: ۲۷۴).

طرح مسأله

تحولات مختلف اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی جهان در دهه‌های اخیر، نظام خانواده را با چالش‌ها، تغییرات، مسائل و نیازهای متنوع و جدیدی روبرو ساخته است. طی این مدت بنیان و کانون خانواده به شکلی فزاینده با عوامل و علل متعددی در معرض تهدید قرار گرفته است و کارکردهای زیستی، اجتماعی، شناختی و عاطفی آن آسیب دیده و اعضای آن احساس رضایتمندی

خود را از دست داده‌اند و در نتیجه بنیان خانواده سست شده است (نوابخش و محمدی، ۱۳۹۵: ۴۱).

اسلام به عنوان یک دین انسان‌ساز، بیشترین توجه را به تکریم، تنزیه و تعالی بنیان خانواده دارد و این نهاد ارزشمند را کانون تربیت و مرکز دوستی و رحمت می‌داند که خوشبختی و شقاوت جامعه انسانی وابسته به صلاح و فساد این بنا است و هدف از تشکیل آن تأمین نیازهای مادی، عاطفی، ارتباطی و معنوی انسان و از جمله رسیدن به سکون و آرامش برمی‌شمارد (حسن‌زاده، ۱۳۹۵: ۴۵). اگر در تشکیل خانواده و مخصوصاً هنگامی که جوانان به ازدواج نیاز پیدا می‌کنند و زمان آن فرارسیده است، کوتاهی شود، به تعبیر امام رضا (ع) منجر به آسیب می‌شود و ایشان در این رابطه می‌فرمایند: «هنگامی که دختران به خواستن چیزی برسند که زنان طالب آن هستند، درمانی جز ازدواج برای آن‌ها نیست، وگرنه دچار فتنه خواهند شد» (عطاردی، ۱۴۰۶، ج ۲: ۲۰۶).

ازدواج، تشکیل خانواده و زندگی اجتماعی بدون ارتباط ممکن نیست و ارتباطات افراد با یکدیگر در خانواده و جامعه اساس زندگی اجتماعی و تبادلات را شکل می‌دهد و از طریق ارتباط است که خانواده تعریف می‌شود و در تعریف آن آمده است که «خانواده متشکل از گروهی افرادی است که از طریق ارتباط زناشویی، هم‌خونی یا پذیرش فرزند با یکدیگر به عنوان زن، مادر، پدر، شوهر، برادر، خواهر و فرزند در رابطه متقابل هستند، فرهنگ مشترک پدید می‌آورند و در واحد خاص زندگی می‌کنند» (جهانفر، ۱۳۷۶: ۱۳۰) و در واقع خانواده‌ها از طریق سیستم‌های ارتباطی و تعامل با یکدیگر، خود را در نسل‌ها تداوم می‌بخشند و تکرار می‌کنند (میلر، ۲۰۱۷). همچنین ویژگی خاص انسان تمایل به برقراری ارتباط، گفتگو و معاشرت با دیگران است و خداوند متعال نیز بهترین شیوه برخورد و رفتار صحیح انسانی در مقابل دیگران را شایسته سخن گفتن (نساء، ۵)، رفتار و برخورد صحیح می‌داند (نساء، ۲۱) و به همین دلیل امام رضا (ع) به نقل از پیامبر (ص) اخلاق نیکو و رفتار شایسته و مهربانی نسبت به خانواده را از عوامل نزدیکی به پیامبر (ص) در روز قیامت می‌داند (ابن بابویه، ۱۳۸۳: ۴۱).

گفتگو اصول و مبانی روشنی دارد که آگاهی از آن‌ها می‌تواند در انجام کاربردی آن مفید باشد و پنج اصل نظری و مؤلفه عملی گفتگو مشارکت و گوش دادن، انسجام و احترام، آگاهی و تعلیق، بازگشایی و خودآوایی و کمال‌پذیری و امیدواری است (قاضی مرادی، ۱۳۹۷). گفتگو باب ارتباط و تفاهم است و از مسیر آن، مفاهمه و درک متقابل همراه با اعتماد شکل می‌گیرد و در کنار رعایت ارزش‌ها و هنجارهای دینی با انجام گروهی کارها، تعاون و همکاری سبب ایجاد وحدت، کاهش

کنترل رسمی، شکل‌گیری و تقویت وجدان جمعی و همیاری و صمیمیت بیشتر در میان افراد و تحکیم خانواده می‌شود (قربانی و جباری، ۱۳۹۴: ۱۰).

بدون تردید خانواده برای شکل‌گیری، دوام و بقای خود نیازمند ارتباط و تعامل است، ارتباط و تعاملی که اعضای آن در درون خانواده با خود برقرار می‌کنند و تعامل و ارتباطی که با دیگران و در خارج از خانواده صورت می‌دهند، همه در سلامت اعضای خانواده اثرگذار است و نتایج برخی پژوهش‌ها نشان داده است که ارتباط و تعامل موثر باعث کسب آرامش در خانواده و میان اعضای آن می‌شود و این عامل نقش شریان حیات‌بخش به زندگی را دارد که در تمام قسمت‌های زندگی رسوخ می‌کند (ایرانی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۸). همچنین پیشرفت فناوری باعث کمرنگ شدن روابط کلامی و گفتگو شده است که نتیجه آن سرد شدن روابط، تزلزل بنیان خانواده، جامعه و روابط جهانی است (واعظی و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۲۱) که این امر اهمیت گفتگو و ارتباطات کلامی را بیشتر می‌کند و نکته مهم چگونگی ارتباط و برقراری گفتگو، مبانی و الزامات آن با توجه به منابع اصیل و تأیید شده است. سیره و سبک زندگی امام رضا (ع) به عنوان الگویی کامل و جامع برای زندگی دارای ویژگی‌های اخلاقی مانند در نظر گرفتن حقوق و کرامت انسانی، احترام، درک متقابل و توجه با اخلاق و ارزش‌های انسانی در برخورد با انسان‌های دیگر و پیروان سایر ادیان است که می‌تواند دربردارنده مبانی و الزامات لازم برای اثرگذاری گفتگو در تحکیم بنیان خانواده باشد. به همین دلیل هدف پژوهش حاضر بررسی الزامات نقش گفتگو در تحکیم بنیان خانواده با نگاه به سبک زندگی رضوی است.

پیشینه پژوهش

موضوعات گفتگو و تحکیم خانواده از جمله مسائلی هستند که پیرامون آن‌ها کنفرانس‌ها، نشست‌ها و همایش‌های متعددی برگزار شده و مقالات و پژوهش‌های متعددی به رشته تحریر درآمده است و با بررسی‌های متعدد پژوهشگران در این زمینه برخی از تحقیقات که ارتباط نزدیک‌تری با موضوع پژوهش حاضر دارند بیان می‌گردد:

عباسی و همکاران (۱۴۰۱) با مطالعه جامعه شناختی عوامل و موانع تحکیم بنیان خانواده از نظر کارشناسان و مراجعه‌کنندگان به دادگاه‌های شهر زنجان به این نتیجه رسیدند که از نظر کارشناسان به ترتیب عوامل عاطفی، اعتقادی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و همچنین به ترتیب موانع اعتقادی، عاطفی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی در تحکیم بنیان خانواده اثرگذار هستند. همچنین میان جنس، نحوه انتخاب همسر، رضایت زوجین، همبستگی اعضا، تشریک مساعی در

امور، اعتماد بین اعضای خانواده و میزان مهارت‌های زندگی در خانواده و تحکیم آن رابطه مستقیم وجود دارد.

هاتفی‌راد و همکاران (۱۴۰۱) مطالعه‌ای پیرامون برساخت گفتگو میان زوجین یزدی با استفاده از روش نظریه داده‌بنیاد گفتگو در میان خانواده‌ها در قالب دوگانه گفتگو- تک‌گویی نگاشته‌اند و بیان کرده‌اند که با توجه به اهمیت گفتگو در سلامت خانواده و بهبود وضعیت آن، اعضای خانواده به گفتگو، گفتمان‌سازی و آگاهی بخشی در این زمینه نیازمند هستند.

طاها و همکاران (۱۳۹۹) با مطالعه عدم شکل‌گیری گفتگو در میان همسران در زندگی مشترک در میان کارکنان آموزش و پرورش تهران براساس نظریه داده‌بنیاد به این نتیجه رسیدند که در کنار شرایط زمینه‌ای و شاغل بودن در آموزش و پرورش، شرایط علی این امر ناتوانی در بیان مسائل، احساسات و انتظارات، خودمحوری، عدم تشخیص موقعیت مناسب برای گفتگو و فقدان مهارت گفتگو و شرایط مداخله‌گر شامل مسائل گذشته و تکرار آن‌ها، یکسان‌انگاری خانواده‌ها در گفتگو می‌باشد که مانع از شکل‌گیری گفتگو میان زوجین و خانواده‌ها می‌شود و در زمینه‌هایی که گفتگو شکل نمی‌گیرد، همسران راهبردهایی چون مشورت نکردن، مشاجره، پرخاشگری به فرزندان و سکوت را انتخاب می‌کنند که پیامدهای آن فشارهای روحی و روانی، درگیری ذهنی، اتخاذ روش‌های متفاوت برای تربیت فرزندان، احساس درک نشدن و عدم توافق در زمینه‌های مختلف می‌شود.

ایرانی‌زاده و همکاران (۱۳۹۸) در مطالعه‌ای که پیرامون کشف الگوی تحکیم خانواده براساس نظریه لازاروس در زوجین شهر یزد از طریق روش کیفی داشتند به این نتیجه رسیدند که عوامل تحکیم خانواده شامل ۷ مضمون اصلی (رفتار، عاطفه، شناخت، حواس، رابطه، تصورات ذهنی و ابعاد جسمانی) و ۱۴ مضمون فرعی (پایبندی به خانواده، صمیمیت، ارتباط مؤثر، اهمیت دادن به مشاوره، گذشت، درون‌ریزی/برون‌ریزی، وقت‌گذاری، تقویت حواس، صله رحم، مراسم خانوادگی، اعتماد به نفس، تاثیر رسانه، تنوع در تغذیه، ورزش و گردش) هستند.

مهدی نژادقوشچی و اسدپور (۱۳۹۷) با بررسی شاخص‌های گفتگوی مؤثر زوجین به این نتیجه رسیدند که مهمترین مضامین در گفتگوی مؤثر زوجین شامل؛ ۱- عوامل مؤثر بر ایجاد و تداوم گفتگو، ۲- مراحل و فرایند گفتگوی مؤثر، ۳- برنامه ریزی برای گفتگو، ۴- محتوای گفتگو و ۵- مهارت‌های ارتباطی هستند.

مبارکی و همکاران (۱۳۹۷) با بررسی تاثیر طرح بصیرت‌افزایی و تعالی معنوی خانواده بر تحکیم بنیان خانواده‌های شهرک شهید چمران با استفاده از روش پیمایش به این نتیجه رسیدند که

تأثیر طرح بصیرت‌افزایی و تعالی معنوی خانواده بر تحکیم بنیان خانواده شهرک شهید چمران بالاتر از شاخص میانگین بوده و نشان دهنده اثرگذاری بالا در سه بعد اعتقادات مذهبی، اخلاق و مهارت‌های زندگی است.

حسن‌زاده (۱۳۹۲) با مطالعه و بررسی عوامل تحکیم خانواده در فرهنگ اسلامی این عوامل را در حُسن معاشرت در خانواده، نظم و انضباط، حاکمیت صداقت و دروی از سوء ظن، پرهیز از حسد، رازداری و وفاداری، برخورد و رفتار با آرامش و بی‌تکبر، داشتن روحیه مشورت در خانواده، صبر و پایداری در امور مختلف زندگی، داشتن عفو و گذشت، حلم و بردباری، ترس از مجازات الهی، دوری از افراط و تفریط، فروتنی، دوری از سختگیری و اسراف و نیز نیکی به پدر و مادر می‌داند.

در میان مطالعات و پژوهش‌های خارج از ایران نیز گفتگو و ارتباط کلامی در خانواده مورد توجه بوده و نتایج آلبرگ او همکاران (۲۰۲۱) نشان داده است که خانواده‌هایی که بیمار با مراقبت ویژه دارند و با بیمار به صورت مستقیم گفتگو می‌کنند، در مقایسه با خانواده‌هایی که فقط مکالمه‌های پشتیبان دارند، در گذر از بیماری و رسیدن به کیفیت زندگی سالم‌تر توانمندتر هستند. همچنین در مطالعه دیگری آلبرگ و همکاران (۲۰۲۰) با بررسی مؤلفه‌های عملکرد خانواده هنگام مشارکت خانواده‌ها در گفتگوهای سلامت خانواده به این نتیجه رسیدند که مداخله گفتگوی سلامت خانواده به دلیل درک بهتر از یکدیگر و موقعیت و آگاهی نسبت به عملکرد خانواده در کنار آزادانه صحبت کردن اعضای خانواده با یکدیگر تسهیل یک بیماری بحرانی و کمک به حفظ عملکرد سالم خانواده شد.

خواطر موسی فلاح^۲ (۲۰۱۸) در مطالعه خود که به تأثیر مکالمه بین زوجین با روش کیفی با توجه به منابع اسلامی پرداخته است به این نتیجه رسید که بحث و گفتگو در خانواده از نگاه اسلام به عنوان ستون ارتباط در خانواده و از اولویت‌های آن است که باعث تقویت فرهنگ خانواده، ایجاد شادی و فضایی سرشار از عشق، محبت و آسایش روانی، ایجاد خانواده متعادل و پایدار، ایجاد جامعه متعادل و با ثبات، منجر به عدم صمیمیت و تفاهم، تثبیت خانواده و حل بسیاری و دستیابی به آسایش روانی می‌شود و بزرگترین علت مشکلات بین همسران عدم وجود زبان گفتگوی بین آنهاست که این امر منجر به افزایش مشکلات می‌شود.

1. Ahlberg

2. khwater musa fadlalla

همانطور که پیشینه پژوهش نشان می‌دهد کمتر پژوهشی به بررسی نقش الزامات گفتگو در تحکیم بنیان خانواده با توجه به سیره رضوی پرداخته است و حداقل پژوهشگر تحقیقی در این مورد پیدا نکرد. به همین دلیل این پژوهش سعی دارد با استفاده از نظرات خبرگان و کارشناسان آگاه از موضوع و آشنا به سیره رضوی، اطلاعاتی هرچند اندک را در این رابطه ارائه دهد.

روش و ابزار پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و با روش تحلیل مضمون انجام شده است. روش پژوهش کیفی و با استراتژی پدیدارشناسی^۱ انجام شده است. ابزار جمع‌آوری اطلاعات علاوه بر منابع کتابخانه‌ای و تحقیقات مرتبط پیشین، مصاحبه‌های بدون ساختار است که با شرکت کنندگان در پژوهش انجام شد. مشارکت کنندگان استادان و مشاوران خانواده در استان فارس هستند که سابقه فعالیت در امور خانواده و آگاه از موضوع پژوهش هستند. نمونه مورد مطالعه ۱۲ نفر با توجه به معیار اشباع نظری و دستیابی به فهم روشن از موضوع و تکرار پاسخ‌ها توسط پاسخگویان (هالووی و ویلر، ۲۰۰۲)^۲ به صورت هدفمند و با توجه به روش نمونه‌گیری نظری و از روش گلوله برفی انتخاب گردید. اطلاعات به دست آمده در این پژوهش با روش کلایزی^۳ که از روش‌های مرسوم در مطالعات پدیدارشناسی و تحلیل مضمون است (ابوشوش، ۲۰۱۲)^۴ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. ویژگی‌های توصیفی مشارکت کنندگان در جدول ۱ ارائه شده است.

جدول ۱- اطلاعات جمعیت شناختی شرکت کنندگان پژوهش

اطلاعات	گروه‌ها	تعداد	درصد
سن	۳۰-۴۰	۴	۳۳٪
	۴۱-۵۰	۵	۴۲٪
	+ ۵۰	۳	۲۵٪
جنس	مرد	۶	۵۰٪
	زن	۶	۵۰٪
تحصیلات	فوق لیسانس	۲	۱۷٪
	دکتری	۱۰	۸۳٪

1 Phenomenology

2 Holloway & Wheeler

3 Colaizzi

4 Abu Shosh

سابقه	۵-۱۰	۳	۲۵٪
فعالیت	۱۱-۱۵	۷	۵۸٪
	۱۶ و بیشتر	۲	۱۷٪

همانطور که در جدول ۱ مشخص است مشارکت‌کنندگان در این پژوهش ۱۲ نفر از مشاوران و استادان با تجربه در زمینه خانواده و فرآیندهای گفتگو و مهم‌تر از آن آشنا با سبک زندگی و سیره رضوی بودند که عمدتاً در دانشگاه‌ها و مراکز مشاوره مشغول به کار و ارائه خدمت بودند. از مشارکت‌کنندگان پژوهش ۴ نفر در سن ۳۰-۴۰ سالگی، ۵ نفر سن ۴۱-۵۰ سال و ۳ نفر بالاتر از ۵۰ سال داشتند. از نظر جنسیت تعداد مردان و زنان (۶ نفر برای هر گروه) برابر و تحصیلات ۸۳ درصد از آنان دکتری بود. سابقه فعالیت ۷۵ درصد از آنان نیز بالاتر از ۱۰ سال بود.

در فرآیند پژوهش و در راستای جمع‌آوری اطلاعات لازم، مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته پژوهش از مشارکت‌کنندگان سؤال‌های زیر به شکل کلی پرسش شد و سایر سؤالات پیرامون نیز براساس فرآیند مصاحبه پیش رفت.

- مهم‌ترین عوامل و شرایط و مؤلفه‌های لازم برای شکل‌گیری یک گفتگوی سازنده در خانواده با توجه به سیره رضوی چیست؟

- آیا گفتگو در تحکیم خانواده نقش دارد و با توجه به گفتگوها و مناظرات رضوی یک گفتگو چه ویژگی‌هایی باید داشته باشد تا در تحکیم خانواده اثر لازم و مطلوب را داشته باشد؟

- به طور کلی چه الزاماتی برای شکل‌گیری یک گفتگوی مناسب برای تحکیم خانواده با توجه به سیره رضوی لازم است؟

یافته‌ها

پس از کدگذاری مصاحبه‌ها، الزامات نقش گفتگو در تحکیم بنیان خانواده در ۴ مضمون اصلی، ۱۰ مضمون فرعی و ۷۸ مفهوم کلی طبقه‌بندی شد. مضامین اصلی کدگذاری شده عبارتند از: مقدمات و شرایط (همراه با ۳ مضمون فرعی زیرساخت‌ها، اهداف گفتگو و اخلاق گفتگو)، عوامل فنی و فرآیندی (همراه با ۳ مضمون فرعی پای‌بندی به اصول و قواعد گفتگو، تعیین خط قرمزها و الگوگیری)، ابعاد گفتگو (با ۲ مضمون فردی و جمعی) و پیامدها (با دو مضمون فرعی پیامدهای اولیه و پیامدهای ثانویه) که در ادامه در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲- مضامین اصلی، فرعی و مفاهیم نقش شکل‌گیری گفتگو در تحکیم بنیان خانواده

مضامین اصلی	مضامین فرعی	مفاهیم کلیدی
مقدمات و شرایط	زیرساخت‌ها	دانش و مهارت گفتگو، شناخت حقوق و تکالیف، استفاده از متن و نوشتار، مکان مناسب، زمان مناسب و وقت‌گذاری برای گفتگو، پذیرش تفاوت‌ها و شباهت‌ها، افزایش مطالعه، شیوه تربیتی والدین، کسب مهارت‌های زندگی، داشتن مرزهای مناسب، نگاه و نگرش خوب به گفتگو،
	اهداف گفتگو	تفاهم، حل مشکلات، احساس باهم بودن، هدف داشتن از سخن، مشورت
	تعامل و گفتگو، حقیقت‌گویی، سخن به موقع،	
عوامل فنی و فرآیندی	اخلاق گفتگو	بکارگیری واژگان مناسب، تکریم طرفین، پرهیز از ناسزا گفتن، پرهیز از حسد و دشمنی، رعایت ادب، شیوا سخن گفتن،
	پای‌بندی به اصول و قواعد گفتگو	احترام سن و جایگاه، حفظ حریم و حرمت، خودداری از غیبت، تجسس نکردن، صبور بودن، رعایت حق تقدم، حفظ عدالت، تکریم کودکان و همسران و سالمندان، حق‌گویی، خوش‌بینی، وفای به عهد، بازخورد دادن،
	تعیین خط قرمزها	شفافیت در صحبت و بیان، موعظه، دقت و حواس جمعی، رازداری، عدم گفتگو برای درماندگی، حریم و مسائل شخصی، پرهیز از بکاربردن کلمات زشت و ناپسند
	مسائل اعتقادی و ارزشی، مسائل سیاسی،	
	الگوگیری	دقت در الگوهای قرآنی گفتگو، بهره از منابع دینی و علمی متناسب،

توجه به گفتگوهای معصومین (ع)، گفتگوها و مناظرات امام رضا (ع)		
مسائل فردی، گفتگو شخصی، گفتگو دو نفره، گفتگو میان همسران، گفتگو میان فرزندان، گفتگو میان یک والد و یک فرزند	فردی	ابعاد گفتگو
مسائل جمعی خانواده، گفتگوهای عمومی، گفتگوی جمعی، گفتگو در خانواده گسترده، گفتگو در مورد مسائل اجتماعی،	جمعی	
سلامتی، آسایش و آرامش، نزدیک شدن به یکدیگر، تبادل اطلاعات، سازگاری، حمایت از اعضا، شادی و نشاط، صمیمیت در خانواده، رفع سوء تفاهم‌ها، صمیمیت زناشویی، همدلی،	اولویه	توجه به پیامدها
تحکیم و تقویت خانواده، تثبیت روابط، رضایت بیشتر از زندگی، درک دیدگاه دیگران، کاربردی شدن سیره رضوی، جامعه متعادل، توسعه مهارت‌ها، مقابله بهتر با چالش‌ها، کاهش تعارضات،	ثانویه	

براساس نتایج و کدبندی ارائه شده در جدول ۲ مهم‌ترین الزامات نقش گفتگو در تحکیم بنیان خانواده شامل ۴ مضمون اصلی «مقدمات و شرایط»، «عوامل فنی و فرآیندی»، «ابعاد گفتگو» و «توجه به پیامدها» هستند که در ادامه به صورت مختصر مورد تبیین قرار می‌گیرند.

مقدمات و شرایط

براساس کدبندی و ترکیب مفاهیم به دست‌آمده از مصاحبه‌ها یکی از الزامات مهم و اساسی در نقش گفتگو در تحکیم بنیان خانواده مضمون «مقدمات و شرایط» است که دربردارنده سه مضمون فرعی «زیرساخت‌ها، اهداف گفتگو و اخلاق گفتگو» است. در توضیح این مضمون باید گفت برای آنکه ارتباط کلامی و گفتگو در خانواده بتواند اثرگذار باشد و در راستای تحکیم خانواده مورد توجه قرار گیرد، لازم است تا مقدمات و شرایطی برای آن فراهم شود، زیرا لازمه هرکار فراهم بودن زیرساخت و لوازم مناسب، داشتن هدف و رعایت اخلاق است. به همین دلیل دقت و توجه به

شرایط زمانی و مکانی گفتگو، آگاهی از نحوه گفتگو، برخورداری از دانش لازم و رعایت مرزبندی - ها در خانواده از مهمترین زیرساخت‌های گفتگو هستند. گفتگو برای آنکه نتیجه مطلوب داشته باشد باید دارای هدف باشد و مهم‌تر آنکه در صحبت و ارتباطات کلامی و بیانی رعایت اخلاق ضروری و لازم است. در تمام زمان‌ها و گفتگوها به صورت کلی و گفتگو در خانواده باید اصول اخلاقی مورد توجه باشد تا نتیجه مطلوب از آن حاصل شود. به عنوان مثال در گفتگوها هیچگاه نباید تمسخر و یا تحقیر دیگران باشد که این امر در آموزه‌های قرآن (حجرات، ۱۱) و سیره رضوی مورد توجه و تأکید است و امام رضا (ع) «مسخره کردن و شوخی‌های بی مورد را از بی خردی و کار انسان‌های نادان دانسته است» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۵: ۳۶۹). همچنین ایشان رعایت اخلاق، نیکی و مهربانی با خانواده را عامل سعادت و نزدیکی به ایشان در قیامت می‌داند و در این رابطه فرموده است: «در قیامت نزدیک‌ترین شما به من از نظر مقام و جایگاه، خوش‌خوترین شما است و خوب‌ترین شما آن کسی است که به خانواده خود با نیکی و مهربانی رفتار کند» (ابن‌بابویه، ۱۳۸۳، ج ۲: ۳۸). در مصاحبه‌های انجام شده نیز عمده پاسخگویان به رعایت اخلاق و ادب در گفتگوهای خانوادگی به عنوان یک امر لازم در جهت تحکیم خانواده اشاره داشتند. به عنوان مثال پاسخگوی شماره ۳ چنین بیان داشت: «همانطور که خداوند در قرآن ایه ۳۴ سوره فصلت فرموده است: "ادفع بالتي هي احسن"؛ به شیوه نیکو و احسن دفع کن، در خانواده نیز مراودات و گفتگوها باید به شیوه احسن باشد و البته در گفتگو صبوری، حوصله و متانت را حتما لحاظ کنند و رعایت اخلاق و آداب سخن گفتن که از مهمترین لوازم گفتگو در راستای تحکیم خانواده است را داشته باشند».

عوامل فنی و فرآیندی

از الزامات دیگر نقش گفتگو در تحکیم بنیان خانواده شکل‌گیری مضمونی با عنوان «عوامل فنی و فرآیندی» است که توجه و رعایت آن ضروری است. زیرا گفتگو به عنوان یک فرآیند بر کل ساختار خانواده و تحکیم بنیان آن اثرگذار است. منظور از عوامل فنی و فرآیندی توجه به فرآیند گفتگو و عوامل فنی مرتبط با آن است که خود شامل سه مضمون فرعی «پای‌بندی به قواعد و اصول گفتگو، رعایت خط قرمزها و الگوگیری» است. این مضامین شامل مفاهیم اجتماعی و فرهنگی است که توجه به آن‌ها در تمام زمینه‌ها می‌تواند یاریگر تحکیم بنیان خانواده باشد. اموری مانند رعایت حق تقدم در گفتگو، وفای به عهد و پیمان، شفافیت در سخن، رازداری، حفظ حریم و مسائل شخصی، رازداری، الگوگیری از گفتگوها و مناظرات امام رضا (ع) از جمله مهم‌ترین مفاهیم فنی و فرآیندی گفتگو در راستای تحکیم بنیان خانواده هستند. وفای به عهد و پیمان یک عامل مهم در اثرگذاری گفتگو و تحکیم بنیان خانواده است که همچون شیرازه‌ای روابط اجتماعی، سیاسی و

... جامعه را محکم و پابرجا نگه می‌دارد (عبدوس و محمدی اشتهاردی، ۱۳۸۳: ۱۸۷-۱۸۸) و امام رضا (ع) در این رابطه فرموده‌اند: «ما خاندانی هستیم که معتقدیم وعده‌هایی که داده‌ایم به منزله دینی است که ادای آن لازم است، همانطور که پیامبر (ص) اینگونه رفتار می‌نمودند» (عطاردی، ۱۴۱۳، ج ۱: ۲۸۴).

از قواعد و اصول گفتگو در خانواده با توجه به سیره رضوی توجه به کم‌گویی و سکوت است که مانع از رنجش و یا گمراهی و سوءظن می‌شود و به تعبیر امام رضا (ع) «خاموشی دری از درهای حکمت است. خاموشی و سکوت (کم‌گویی) دوستی آور و راهنمای هر خیری است» (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۴: ۴۴۵).

اصل و الزام مهمی که عمده مشارکت‌کنندگان به آن اشاره داشتند، توجه به خط قرمزها و دقت در محتوا و فحوای کلام در خانواده است. زیرا بدون تردید گفتگو در خانواده با گفتگوهای عمومی متفاوت است و بسیاری از پاسخگویان نیز بر این عقیده بودند که در فرآیند گفتگو باید به خط قرمزها توجه شود و هیچگاه در گفتگوهای خانوادگی از این خطوط عبور نشود. اموری مانند بی‌احترامی، خودپسندی و تهمت از جمله خط‌قرمزهای گفتگو هستند که باید مورد توجه قرار گیرند و در تعالیم قرآنی و سیره رضوی نیز به دوری از آنها تأکید شده است. چنانکه در قرآن (حجرات، ۱۲) به پرهیز از گمان‌های نادرست (تهمت و یا افتراء) امر شده است و امام رضا (ع) به شدت از تهمت‌زدن نهی نموده و بیان داشته‌اند که؛ «کسی که مرد یا زن مؤمنی را بهتان و تهمت بزند، یا چیزی را که در او نیست، به او نسبت دهد، خداوند متعال در روز قیامت او را بر تلی از آتش نگاه خواهد داشت تا اینکه از عهده آنچه که در مورد آن مؤمن نسبت داده، برآید» (ابن بابویه، ۱۳۸۳، ج ۲: ۳۳) و به همین علت در گفتگوهای خانوادگی پای‌بندی به اصول اخلاقی و توجه ویژه به خط قرمزها لازم است و همچنین هر مطلب و حرفی را نباید بیان نمود. به عنوان مثال یکی از پاسخگویان چنین ابراز داشت: «همچنین امر دیگری که لازم است رعایت شود توجه به این نکته است که در گفتگوهای خانوادگی و مخصوصاً هنگامی که همه افراد خانواده حضور دارند، باید مراقب خط قرمزها بود و هر سخن و یا مطلبی را بیان نکرد، زیرا ممکن است علاوه بر جوانب منفی، باعث سست شدن بنیان خانواده گردد» (پاسخگوی شماره ۵).

ابعاد گفتگو

توجه به ابعاد گفتگو یکی دیگر از مضامین اصلی است که شامل ابعاد فردی و اجتماعی می‌شود و توجه به آن جایگاه مهمی در روشن‌سازی و کاربردی شدن نقش گفتگو در تحکیم بنیان خانواده دارد. دقت و توجه به اینکه گفتگو میان همسران است یا یکی از والدین و فرزندان و به

صورت فردی صورت گیرد یا گروهی و جمعی از الزامات دیگر گفتگو در تحکیم بنیان خانواده است. اگرچه گفتگو در خانواده بیشتر مربوط به مسائل خانوادگی است، ولی بین گفتگوهای فردی و جمعی فرق است و باید ابعادی که در هر کدام مطرح می‌شود، مورد دقت قرار گیرد. آنچنان که سخن گفتن با کودکان به تنهایی و سخن گفتن با جمع خانواده متفاوت است. هنگام گفتگو باید کرامت همه اعضای خانواده حفظ شود و در سیره رضوی نیز بسیار بر این امر تأکید شده است و کرامت کودکان حفظ می‌شد. زیرا زیرا کودکی که تکریم شود و شخصیت او محترم و ارزشمند قلمداد شود، به احساس خود ارزشمندی (عزت نفس و کرامت) دست می‌یابد و چنین کسی خود را به زشتی‌ها و گناهان آلوده نمی‌کند (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱: ۳۳۹). همچنین از نکات دیگر پیرامون ابعاد گفتگو می‌توان به حفظ احترام و قطع نکردن سخن دیگران و مخصوصاً کودکان اشاره نمود که در سیره رضوی به شدت مورد تأکید بوده است و آمده است که امام رضا (ع) «هرگز اتفاق نیفتاد که در سخن گفتن به کسی جفا کند. هر که با او گفت و گو می‌کرد، کلامش را قطع نمی‌کرد و فرصت می‌داد تا آخرین سخن خود را بگوید...» (ابن بابویه، ۱۳۸۳، ج ۱: ۱۸۴).

توجه به پیامدها

در نظر گرفتن آثار و پیامدهای نقش گفتگو در تحکیم بنیان خانواده الزام مهم دیگری است که باید مدنظر قرار گیرد و با توجه به آن‌ها از این ویژگی فطری در راستای رشد و تعالی بهره‌مند گردید. این پیامدها در دو گروه پیامدهای اولیه و ثانویه گروه‌بندی شدند. منظور از پیامدهای اولیه اموری است که بیشتر متوجه جمع خانواده و آثاری است که در کوتاه مدت مشخص و پدید می‌آید و شامل موضوعاتی مانند همدلی، صمیمیت زناشویی، سلامتی، آرامش، نزدیک شدن به یکدیگر، تبادل اطلاعات، سازگاری و حمایت بیشتر اعضا از یکدیگر می‌شود و این امور در کنار نتایج و پیامدهای ثانویه مانند کاهش تعارضات، توسعه مهارت‌ها، تحکیم و تقویت خانواده، تثبیت روابط، رضایت بیشتر از زندگی و درک دیدگاه دیگران به تحکیم بنیان خانواده یاری می‌رساند. هنگامی که گفتگو در خانواده به شیوه صحیح انجام شود، با فراهم سازی زمینه‌های همدلی، دوستی و مودت میان اعضای خانواده شرایط برای نوع دوستی و رفع گرفتاری از دیگران نیز آماده می‌شود و رضایت بیشتر از زندگی فراهم می‌گردد. در سیره رضوی نیز رفع گرفتاری و کارگشایی از دیگران به عنوان یک فضیلت مورد توجه بوده است و ایشان در این رابطه فرموده‌اند: «هرکس مؤمنی را از رنج و گرفتاری نجات دهد، خداوند دل او را در روز قیامت گشایش می‌دهد» (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۲: ۱۹۷).

جمع‌بندی، نتیجه‌گیری و پیشنهادات

گفتگو و برقراری رابطه کلامی به عنوان یکی از ابزارها و راهکارهای مهم ارتباط و همدلی در خانواده است که اگر به شیوه مناسب و براساس دستورات ارزشی و دینی مورد استفاده قرار گیرد، می‌تواند به تحکیم بنیان خانواده یاری رساند. متکی بودن گفتگو بر الگوهای مذهبی و تناسب با فرهنگ و ارزش‌های خانوادگی و اجتماعی می‌تواند اثرگذاری آن را در راستای تقویت بنیان خانواده ارتقا بخشد. براساس آیات قرآن و روایات معصومین (ع) گفتگو یکی از مهمترین ابزارهای ارتباطی بین اعضاء خانواده است و مهمترین شیوه تربیت و انتقال فرهنگ و میراث خانوادگی هم در زمینه‌های مختلف و از جمله تعاملات و معاشرت‌های بین اعضاء خانواده گفتگوهای کلامی و بیانی است که این امر نیازمند برخورداری و شناخت الگوهای مناسب در این زمینه است. یکی از مهم‌ترین منابع ارزشی و کاربردی برای افزایش نقش گفتگو در تحکیم بنیان خانواده سیره و سبک زندگی امام رضا (ع) است که براساس دستورات قرآن و مهارت‌های علمی و عملی بنا نهاده شده است. اما برقراری گفتگو نیازمند فراهم بودن شرایط و الزاماتی است که شناخت آن‌ها می‌تواند نقش گفتگو و اثر آن را افزایش دهد و به تحکیم بنیان خانواده یاری رساند. به همین دلیل هدف از پژوهش حاضر مطالعه و شناخت الزامات نقش گفتگو در تحکیم بنیان خانواده با توجه به سبک زندگی و سیره رضوی از نگاه آگاهان به موضوع، مشاوران خانواده و برخی استادان دانشگاه به شیوه کیفی و براساس مصاحبه و با استفاده از الگوی کلایزی و تحلیل مضمون بود. نتایج حاصل از مصاحبه و تحلیل اطلاعات پژوهش همانطور که در جدول ۲ ارائه شده است موجب شکل‌گیری ۴ مضمون اصلی «مقدمات و شرایط»، «عوامل فنی و فرآیندی»، «ابعاد گفتگو» و «پیامدها» به عنوان مهمترین الزامات یک گفتگوی سازنده در خانواده با توجه به سیره رضوی گردید. مضامین اصلی شامل ۱۰ مضمون فرعی و ۷۸ مفهوم کلیدی هستند که از مصاحبه‌ها و اطلاعات پژوهش جمع‌آوری و کدبندی گردید. مضمون اصلی مقدمات و شرایط شامل ۳ مضمون فرعی (زیرساخت‌ها، اهداف گفتگو و اخلاق گفتگو)، مضمون اصلی عوامل فنی و فرآیندی شامل ۳ مضمون فرعی (پای-بندی به اصول و قواعد گفتگو، تعیین خط قرمزها و الگوگیری)، مضمون ابعاد گفتگو شامل ۲ مضمون فرعی (فردی و جمعی) و مضمون اصلی پیامدها شامل ۲ مضمون فرعی (پیامدهای اولیه و پیامدهای ثانویه) است که هرکدام مفاهیم کلیدی خاص خود را دارند.

در تبیین یافته‌های بدست آمده باید گفت که خانواده مهم‌ترین نهاد اجتماعی است و گفتگو به عنوان یکی از ابزارهای مهم تربیتی و ارتباطی نقش مهمی در تحکیم بنیان آن دارد و مسلماً تحقق

آن بسته به فراهم بودن مقدمات، الزامات و شرایطی است که در سبک زندگی و سیره رضوی به خوبی تبیین شده است و به تثبیت روابط، رضایت از زندگی و رسیدن به جامعه متعادل منتهی شود. یافته‌های پژوهش حاضر را می‌توان با نتایج پژوهش هاتفی‌راد و همکاران (۱۴۰۱) مبنی بر اهمیت گفتگو در بهبود وضعیت خانواده و سلامت اعضای آن، نتایج پژوهش مهدی نژادقوشچی و اسدپور (۱۳۹۷) مبنی بر رعایت اخلاق گفتگو و پای‌بندی به اصول آن، نتایج پژوهش طاها و همکاران (۱۳۹۹) مبنی بر تشخیص و شناسایی موقیعت و مهارت گفتگو، نتایج پژوهش ایرانی‌زاده و همکاران (۱۳۹۸) مبنی بر وقت‌گذاری و داشتن ارتباط مؤثر، نتایج پژوهش حسن‌زاده (۱۳۹۲) مبنی بر حسن معاشرت، رازداری و داشتن صداقت و دوری از سوءظن، آلبرگ و همکاران (۲۰۲۱) و آلبرگ و همکاران (۲۰۲۰) مبنی بر اثر گفتگو بر سلامتی و نتایج پژوهش خواطر موسی فلاح (۲۰۱۸) مبنی بر اثرات گفتگو مانند تقویت فرهنگ خانواده، شادی و نشاط، آسایش و آرامش، تعادل همسو دانست. باتوجه به نتایج پژوهش می‌توان گفت که تحکیم بنیان خانواده بر پایه گفتگو علاوه بر آنکه نیازمند الزامات نامبرده است، فرآیندی مستمر و فعال است که باید آموخته شود و برای اثرگذاری و رسیدن به هدف دارای شاخص‌های قرآنی مانند داشتن اندازه (بقره، ۲۳۵)، مستدل و محکم (نساء، ۲)، شیوا و واضح (نساء، ۶۳) و زیبا و نیکو (بقره، ۸۳) و الگوهای تأیید شده مانند سیره معصومین علیهم السلام و مخصوصاً سیره امام رضا (ع) باشد. چرا که تعالیم قرآن و سیره فکری و عملی امام رضا (ع) الگویی جامع و کارگشا برای مسائل مختلف و از جمله نقش گفتگو در تحکیم بنیان خانواده است. در همین راستا و براساس نتایج پژوهش پیشنهادات زیر ارائه می‌گردد:

- طراحی الگوی کاربردی گفتگوهای خانوادگی بر اساس سبک زندگی و سیره رضوی.
- تقویت و توسعه مبانی ارتباطات فردی و اجتماعی در خانواده.
- آموزش و یاددهی دانش و مهارت گفتگو در خانواده از دوران کودکی.
- برگزاری دوره‌ها، سمینارها و همایش‌های رایگان برای معرفی نقش و جایگاه گفتگو در تحکیم بنیان خانواده با الهام از آموزه‌های قرآن و سیره امام رضا (ع).

منابع

قرآن کریم.

۱. ابن بابویه، محمدبن علی (۱۳۸۳)، *عیون اخبار الرضا (ع)*، ترجمه علی اکبر غفاری. تهران: صدوق.
۲. اربلی، علی بن عیسی (۱۴۰۵ق)، *کشف الغمّة*، بیروت: دارالاضواء.

۳. ایرانی زاده، جلال؛ زارعی محمودآبادی، حسن؛ وزیری، سعید و افشانی، سیدعلیرضا (۱۳۹۸ش)، کشف الگوی تحکیم خانواده براساس نظریه لازاروس در زوجین شهر یزد (مطالعه کیفی)، *دوماهنامه علمی طلوع بهداشت یزد*، ۱۸(۵)، ۲۷-۴۰.
۴. جهانفر، محمد (۱۳۷۶ش)، *میانی جمعیت‌شناسی*، تهران: دهخدا.
۵. حسن‌زاده، صالح (۱۳۹۲ش)، عوامل تحکیم خانواده در فرهنگ اسلامی، *پژوهشنامه معارف قرآنی*، ۴(۱۵)، ۴۵-۶۸.
۶. زارعی محمودآبادی، حسن؛ بهرامی، فاطمه؛ احمدی، سیداحمد و اعتمادی، عذرا و دیگران (۱۳۹۵ش)، *پیشگیری از طلاق و جدایی (مفاهیم، نظری‌ها و کاربریست مدل بومی)*، یزد: دانشگاه یزد.
۷. طاها، زهره؛ ابوالحسن تنهایی، حسین و ازکیا، مصطفی (۱۳۹۹ش)، مطالعه مقوله عدم شکل‌گیری گفتگو در میان همسران در زندگی مشترک (مورد مطالعه: کارکنان آموزش و پرورش تهران)، *فصلنامه علمی علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر*، ۱۴(۴)، پیاپی ۵۱، ۹۵-۱۲۱.
۸. عباسی، رقیه؛ پورجبللی، ربابه و ذوالقدر، خدیجه (۱۴۰۱ش)، تحلیل و تفسیر جامعه‌شناختی عوامل و موانع تحکیم بنیان خانواده (از منظر کارشناسان و مراجعه‌کنندگان به دادگاه‌های شهر زنجان)، *فصلنامه خانواده‌درمانی کاربردی*، ۳(۱)، پیاپی ۱۰، ۴۰۲-۴۲۵.
۹. عبدوس، محمدتقی و محمدی اشتهاردی، محمد (۱۳۸۳ش)، *آموزه‌های اخلاقی رفتاری امامان شیعه (ع)*، چاپ اول، قم: بوستان کتاب.
۱۰. عطاردی عزیر الله. (۱۴۰۶ق)، *مسند الامام رضا (ع)*؛ جلد ۱ و ۲، چاپ اول، مشهد: استان قدس رضوی.
۱۱. قاضی‌مرادی، حسن (۱۳۹۷ش)، *شوق گفتگو و گستردگی فرهنگ تک‌گویی در میان ایرانیان*، چاپ دوم، تهران: اختران.
۱۲. قربانی، فهمیده و جباری، امین (۱۳۹۴ش)، *بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و امنیت اجتماعی (مطالعه موردی استان زنجان)*، مجموعه مقالات نخستین همایش سبک زندگی، نظم و امنیت، زنجان: دانشگاه زنجان.
۱۳. کلینی، محمدبن یعقوب (۱۳۶۵ش). *الکافی*، تصحیح علی اکبر غفاری، تهران: دارالکتب الاسلامیه.

۱۴. مبارکی، محمدرضا؛ عزیزآبادی فراهانی، فاطمه و امام‌جمعه، فرهاد (۱۳۹۷ش)، تأثیر طرح بصیرت‌افزایی و تعالی معنوی خانواده بر تحکیم بنیان خانواده‌های شهرک شهید چمران، *مجله مدیریت فرهنگی*، ۱۱(۴۱)، ۳۶-۵۲.
۱۵. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳ق)، *بحار الانوار*، چاپ دوم، بیروت: إحیا التراث العربی.
۱۶. مهدی نژادقوشچی، رحمان، و اسدپور، اسماعیل. (۱۳۹۷ش)، شناسایی شاخص‌های گفتگوی مؤثر زوجین: مطالعه‌ای پدیدار شناختی. *مجله فرهنگی تربیتی زنان و خانواده*، ۱۳(۴۴)، ۸۸-۶۷.
۱۷. نوابی‌نژاد، شکوه؛ شفیع‌آبادی، عبدالله و دیگران (۱۳۹۸ش)، *مبانی مشاوره و راهنمایی*، چاپ نهم، تهران: سمت.
۱۸. نوری، حسین بن محمدتقی. (۱۴۰۸ق)، *مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل*، چاپ اول، قم: آل‌البیت.
۱۹. واعظی، سیدحسین؛ طوفانی‌فرد، خدیجه و سعادت‌مند، زهره (۱۴۰۱ش)، بررسی جایگاه و مفهوم گفتگو و پرسشگری در اموه‌های حضرت علی(ع)، *مجله پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی*، ۳۰(۵۷)، ۱۱۷-۱۵۰.
۲۰. هاتفی‌راد، لیدا؛ پارسامهر، مهربان و روحانی، علی (۱۴۰۱ش)، برساخت گفتگو میان زوجین یزدی: به سوی یک نظریه زمینه‌ای، *فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی*، ۲۲(۸۴)، ۱۴۶-۱۰۹.
21. Abu Shosha G. (2012). *Employment of colaizzi's strategy in descriptive phenomenology: a reflection of a researcher. European Scientific Journal*; 8(27): 31-43.
22. Ahlberg M, Gunilla Hollman F, Carina B, Susanna Å (2020). *Family Health Conversations create awareness of family functioning*. *Nurs Crit Care, Mar*; 25(2): 102-108. doi: 10.1111/nicc.
23. Ahlberg M. Carina P. Carina B, Susanna Å (2021). *Family health conversations versus support group conversations when a family member has been critically ill: A mixed methods study*, *Fam Syst Health Jun*;39(2):293-305. doi: 10.1037/fsh0000607.
24. Holloway I, Wheeler S.(2002). *Qualitative Research for Nurses*, 2th edition. Oxford:BlackWellScience.
25. khwater musa fadlalla M (2018). The Impact of Conversation Between Couples. *Research on Humanities and Social Sciences*. ISSN 2224-5766 (Paper) ISSN 2225-0484 (Online)Vol.8, No.2. www.iiste.org.
26. Miller-Day, M. (2017). *Family communication*. Oxford Research Encyclopedia of Communication.